

Олександр Дем'янюк

ВОЛИНСЬКА ГУБЕРНІЯ В СІЧНІ-ЛЮТОМУ 1918 Р.

У статті аналізується стан військово-політичного розвитку Волинської губернії в січні-лютому 1918 р. Досліджуються події, пов'язані з перебуванням державних органів Української Народної Республіки на Волині.

Ключові слова: Волинська губернія, Українська Центральна Рада, Волинь, Українська Народна Республіка, українське військо.

В статье анализируется состояние военно-политического развития Волынской губернии в январе-феврале 1918 г. Исследуются события, связанные с пребыванием государственных органов Украинской Народной Республики на Волини.

Ключевые слова: Волынская губерния, Украинская Центральная Рада, Волинь, Украинская Народная Республика, украинское войско.

The state of Volyn' province army-political development in January-February 1918 is analysed in the article. The events, connected with Ukrainian National Republic state bodies residence in Volyn' region, are researched.

Key words: Volyn' province, Ukrainian Zentralna Rada, Volyn' region, Ukrainian National Republic, Ukrainian army.

На кінець 1917 р. Центральною Радою так і не були розв'язані селянське та національне питання. Селяни, втративши надію одержати землю у володіння та підбурювані більшовицькими агітаторами, почали самовільно відбирати та переділяти поміщицькі наділи. Паралельно проходили грабунки, розорення та знищення майна великих землевласників. Невирішеність національного питання приводило до поступової втрати довіри усіх національностей України до Центральної Ради. Зокрема, для Волині показовими були події, пов'язані з формуванням та розпадом українських національних підрозділів.

Загальний аналіз військово-політичної та соціально-економічної ситуації в Українській державі на початку 1918 р. ставав предметом дослідження не одного покоління істориків. Різні підходи до оцінки того періоду визначалися ідеологічним нашаруванням епохи, в яку здійснювалися дані дослідження. Тому не всі попередні робо-

ти можна використовувати для об'єктивного висвітлення подій дев'яносторічної давності.

Серед новітніх публікацій комплексністю визначаються праці В. Солдатенка [13], В. Савченка [12], В. Литвина [8], В. Верстюка [1]. Однак, вивчаючи загальнодержавні політичні процеси, автори лише побіжно звертали увагу на локальні події, регіональні зміни та соціально-економічне становище окремих земель, зокрема Волині.

Вивчення та аналіз конкретних історико-політичних подій, у тому числі в Волинській губернії, на нашу думку, має показати місце регіону в Українській революції. У зв'язку з цим, нами буде зроблена спроба проаналізувати основні моменти регіональної історії волинського краю в контексті загальнодержавних процесів у січні-лютому 1918 р.

Вже до кінця 1917 р. більшість повітових міст Волинської губернії перебувало під владою більшовиків та підконтрольних їм рад: з 19 листопада – Ізяслав, з 4 грудня – Луцьк, з 26 грудня – Ровно. На початок 1918 р. лише влада губернського міста залишалася вірною Центральній Раді.

1 січня 1918 р. частини 126-ї дивізії та 7-го кінного корпусу, які розташовувалися в Луцьку і Дубно, відновили в місті більшовицьку владу.

2 січня, під час роботи III Надзвичайного з'їзду делегатів Південно-Західного фронту, обговорювалося питання про ставлення до Центральної Ради, було обрано військово-революційний комітет та командувача фронтом В. Кіквідзе. Бажаючи захопити владу на території Волині, більшовики використали трибуну з'їзду не лише для агітації своїх ідей, але й для дискредитації Центральної Ради, її війська та місцевих органів управління.

3 січня 1918 р. Центральна Рада прийняла «Закон про утворення українського народного війська», яким узаконила демобілізацію російського війська, що перебувало в межах держави з початку Першої світової війни. Відмова від регулярної армії та створення української народної міліції, яка за своїми функціями не могла замінити збройних формувань в умовах антибільшовицької боротьби, вкрай ускладнили військово-політичну ситуацію як у державі в цілому, так і на території Волинської губернії.

Щодо Волині, то названий закон мав негативніші наслідки, ніж для інших регіонів. Демобілізовані військовики, повертаючись до місць проживання, по дорозі займалися мародерством та грабунками. Закон від 3 січня остаточно деморалізував українізовані частини. Ні авторитет командирів, ні державницькі гасла не змогли втримати їх від розпаду.

У січні 1918 р. центральна влада практично втратила зв'язок з місцевими органами влади. Здебільшого вибори в містечках і селах проходили стихійно, без участі представників центральних державних органів. Генеральний секретаріат визнавав наявність в країні анархії та відсутність важелів до її подолання: «місцеві комісари про події довідуються майже останніми» [18, с. 2].

У Волинській губернії на місцях проводилися масові перевибори селянських представницьких органів, усунення старост та заміна їх сільськими комісарами. Все це було наслідком відсутності стратегії державного будівництва зі сторони української влади. Газета «Волинь» 5 січня писала: «Державне будівництво йде не творчо, а шляхом руйнації і відповідальність за наслідки цього руйнівного шляху не можна покласти в цілому на темні народні маси, вона перш за все падає на їх вождів» [3].

Формально 4 січня 1918 р. більшовики оголосили війну Центральній Раді, хоча неофіційно вели її з моменту захоплення ними влади в Росії. Задля збереження статусу країни-союзниці у боротьбі з українською владою та прикриття відкритої агресії проти України, війну було оголошено від імені харківського уряду – Народного Секретаріату. Підтвердження цьому знаходимо у спогадах тогочасних державних діячів. Зокрема В. Затонський, на той час народний секретар освіти, зазначав: »Українського війська в нас було дуже мало. Основну силу становили загони Червоної гвардії, що прийшли з півночі» [6, с. 115].

5 січня В. Антонов-Овсієнко видав директиву про загальний наступ проти Центральної Ради, в якій, як допоміжний напрямок наступу, визначив лінію Шепетівка – Житомир – Жмеринка в сторону Києва.

Успішне просування російських військ вглиб України спровокувало активізацію більшовицьких виступів на підконтрольних Центральній Раді територіях, у тому числі, на Волині. Радянська влада була встановлена на території Західної Волині та в більшості населених пунктів Новоград-Волинського, Овруцького та Старокостянтинівського повітів.

Під загрозою втрати національної державності українські політичні сили почали об'єднуватися для спільної боротьби проти більшовизму. Однак їх дії носили не системний, а спонтанний і локальний характер. Так, спільними зусиллями керівництва політичних партій та громадських рухів соціал-демократичного спрямування Волині 7 січня в Житомирі було організовано маніфестацію під гас-

лами «За установчі збори», «Геть більшовиків». На жаль, ця акція не зуміла згуртувати її учасників навколо української національної ідеї, настільки різними були в них політичні платформи та бачення майбутнього України.

Волинські більшовики, захопивши владу у військах зробили спробу підпорядкувати собі всю територію Волинської губернії. Обраний на фронтівому з'їзді Південно-Західного фронту військово-революційний комітет розгорнув бойові дії проти військ вірних Центральній Раді. Наступ більшовицького фронту на Волині співпадав з напрямком руху більшовицьких військ, визначеним 5 січня В. Антоновим-Овсієнком.

Війська Особової армії, які входили до Луцько-Ровенського військового загону зайняли Шепетівку, звідки 6 січня 1918 р. розпочали наступ у напрямку Новоград-Волинського і Коростеня [9]. Через день більшовицькі війська захопили Сарни і впритул підійшли до Коростеня.

9 січня війська В. Кіквідзе зайняли Житомир. Революційний комітет, очолюваний більшовиками Б. Коганом і М. Костом, проголосив у місті радянську владу [6, с. 107]. Проте важливий стратегічний пункт, яким був у ту пору Житомир, українські війська зуміли повернути під владу Центральної Ради вже через тиждень.

Наближення більшовицького війська до Києва, спонукало Центральну Раду переглянути свої погляди на статус України і, відмовившись від гасел автономії у складі Російської федерації, стали на ґрунт повної незалежності та самостійності Української Народної Республіки [11, с. 118]. За таких обставин Центральна Рада 9 січня 1918 р. оприлюднила IV Універсал, яким проголосила незалежність УНР.

Заявивши про себе як самостійну державу, УНР не змогла навести елементарного порядку у столиці та на місцях. Українська Центральна Рада так і не спромоглася створити сильну вертикаль місцевої влади.

У ніч на 27 січня 1918 р. Центральна Рада була змушена покинути Київ і під охороною Січових Стрільців переїхати до Житомира. Під час відступу з Києва 27 січня поблизу с. Гнатівка було проведено реорганізацію українського війська. З різних військових частин було сформовано Окрему Запорізьку бригаду на чолі з полковником К. Прісовським, який забезпечував відступ до Житомира українського уряду. Бригада складалася з трьох куренів, які очолили П. Болбочан, В. Петрів та О. Загородський. Лише надвечір 28 січня Запорізька бригада прибула до Житомира.

Не підпорядковувалися командуванню Окремої Запорізької бригади курінь Січових Стрільців Є. Коновальця та Гайдамацький кіш на чолі з С. Петлюрою. Останній мав великі розбіжності в поглядах з тогочасним керівництвом держави на структуру та принципи побудови національної армії. Він виступав за створення сильної регулярної української армії. В ній С. Петлюра вбачав важливий важіль у відстоюванні національних інтересів України перед загрозою іноземної окупації чи поширення ворожої ідеології.

На екстреному засіданні міської думи губернського міста вже 28 січня розглядалося питання «про становище в Житомирі у зв'язку з поточними подіями й заняттям м. Києва більшовиками». В ході обговорення заяви представника Центральної Ради Слоницького про розміщення українського уряду в місті, в основному були негативні виступи. Так, гласний міської думи А. Айнгорн заявив, що дума в політичній боротьбі не може стати на той чи інший бік, задля турботи про безпеку населення міста [7].

Не зважаючи на це, 30 січня 1918 р. український уряд розпочав свою роботу в Житомирі. Головою Ради Народних Міністрів В. Голубовичем була підписана «Відозва Ради Народних Міністрів до народу України», в якій давалася оцінка складній військово-політичній ситуації в державі, розкривалася сутність більшовицької агресії в Україні, визначалися найближчі державотворчі кроки уряду. У документі, зокрема зазначалося «... українське правительство щоб припинити розбивання Києва більшовиками, вивело свої війська і гармати на передмістя і перенесено свій осідок часово до Житомира» [2].

Разом з тим, було здійснено перерозподіл обов'язків між членами кабінету В. Голубовича через відсутність частини міністрів. Сам голова ради міністрів, окрім виконання обов'язків міністра торгу і промисловості, приступив до виконання обов'язків міністра міжнародних справ; міністру судових справ В. Голубовичу доручено виконувати обов'язки міністра фінансів; міністру судових справ М. Ткаченку вручено портфель міністра фінансів; міністра внутрішніх справ П. Христюка уповноважено на управління міністерством освіти; заступник міністра шляхів Г. Сидоренко взявся за виконання обов'язків міністра пошт і телеграфів.

З 29 січня 1918 р. в Житомирі почало функціонувати Військове міністерство УНР, яке за відсутності А. Немоловського очолив О. Жуківський. Начальником Генерального штабу було призначено отамана О. Осецького, до обов'язків якого першочергово включала-

ся робота по організації оперативного, мобілізаційного, демобілізаційного та інспекторського відділів [17, с. 2].

Рада Народних Міністрів звітувала перед українським народом про прийняття земельного закону, який передбачав передачу землі без викупу у руки трудового народу і закону про восьмигодинний робочий день. Окрім того у відозві визначалися закони, які мали найближчим часом бути переданими для розгляду Центральної Ради: закон про державно-громадський контроль над продукцією та закон про громадські роботи для безробітних.

Слід зауважити, що такі дії української влади були дещо запізненими. Селянство Волині вже втрачало довіру до уряду УНР. Фактичного економічного і політичного стану в державі місцеве населення не знало. Більшовицькі пропагандисти трактували декрет про землю, як документ, який найповніше відображає прагнення безземельних або малоземельних селян і захищає їх від великих землевласників.

Військово-революційні комітети окрім агітаційної діяльності здійснювали цілеспрямовану роботу по скликанню повітових з'їздів селян та налаштування їх проти Центральної Ради. 26 січня 1918 р. розпочав роботу повітовий селянський з'їзд у Луцьку. Не дивно, що у ході роботи зібрання було висловлено підтримку раді робітничих, солдатських і селянських депутатів та засуджено політику Центральної ради. З'їзд обрав селянську секцію повітового виконавчого комітету у складі 35 осіб, зобов'язавши їх відстоювати інтереси селян повіту.

27 січня 1918 р. розпочав свою роботу селянський форум в Ровно, а 8 лютого в Дубно [10, с. 112]. Рішення селянських з'їздів Ровенського і Дубенського повітів перегукувалися з рішеннями повітового селянського з'їзду, який відбувався в Луцьку, що підтверджує наявність контролю за їх роботою певною політичною силою (в даному випадку – більшовиками).

31 січня 1918 р. в Житомирі на засіданні уряду було заслухано інформацію про становище у державі, яка значно ускладнилася із захопленням більшовиками Києва. Зазначалося, що «з боку Коростеня Житомир забезпечено, з боку шосе теж, в Коростишеві стрільці» [15, с. 6].

Подальший наступ більшовиків зі сторони Києва, окупація ними чотирьох повітів Волинської губернії та військова небезпека з боку чехословацьких військових підрозділів, які перебували в Житомирі, змусили уряд Української держави негайно розглянути план та напрям подальшої евакуації державних органів влади.

На засіданні Малої ради, яке відбулося 1 лютого 1918р. у Житомирі було доручено Раді Народних Міністрів «вжити всяких мір для боротьби з анархією і для встановлення ладу на Україні» [16, с. 1], а також «заклювати і підписувати всякі умови з іншими державами». Щоправда у тогочасній військово-політичній обстановці вимагати швидкого виконання цього доручення від уряду було би, принаймні, не серйозно.

Наступ зі сторони Ровно більшовицьких військ під командуванням В. Кіквідзе та вороже ставлення Житомирської Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів до перебування в місті вищих органів влади УНР змусили уряд та Центральну Раду вирушити у напрямку Коростеня. У Коростені було завершено формування нового загону – Запорізького куреня. Бойове хрещення він пройшов під Сарнами, роззброївши там більшовицькі частини 2-ї Фінляндської дивізії [4, с. 10].

3 лютого 1918 р. війська Особливої армії та Ровенський загін, очолювані В. Кіквідзе розпочали штурм Житомира. 5 лютого, після дводенного протистояння, в місті було встановлено радянську владу. Через тиждень 11 лютого курінь П. Болбачана повернув місто під владу Центральної Ради.

На початку лютого 1918 р. на територію УНР вступили німецькі та австро-угорські війська. 7 лютого було звільнено Луцьк від більшовицьких військ. 8 лютого німецька армія вступила в Ровно, а до 10 лютого повністю захопила Ровенський повіт. 9 лютого було вигнано більшовицькі підрозділи з Новограда-Волинського. 12 лютого німецькі війська були вже в Житомирі, звідки рушили на Київ. За тиждень вся територія Волинської губернії знову була від владою Центральної Ради.

Слід зауважити, що повернення національної влади в Україну не було швидким та безкровним. Так, Ровенський загін під командуванням В. Кіквідзе протягом трьох днів затримував наступ австро-німецьких військ під Житомиром і Бердичевом, а потім близько тижня вів бої під Києвом в районі станції Пост-Волинський [10, с. 115].

12 лютого 1918 р. на засіданні Малої ради було прийнято закон про заведення на Україні числення часу по новому стилю і перевід годинників на середньоєвропейський час. У законі зазначалося: «Завести в Українській Народній Республіці нове (григоріанське) числення часу з 16 лютого 1918 р. 16 число лютого рахувати першим числом місяця березня» [16, с. 3].

Тоді ж Мала рада державним гербом держави ухвалила знак Київської держави часів Володимира Великого (Святого) – тризуб. Та-

ким чином Мала рада розпочала законодавчо закріплювати державну символіку Української Народної Республіки.

У цей же день на засіданні Ради Народних Міністрів було ухвалено рішення про переїзд до Житомира спочатку міністра внутрішніх справ П. Христюка, а згодом і всього уряду.

Перебуваючи вже у Житомирі, 15 лютого 1918 р. Рада Народних Міністрів прийняла рішення про поширення влади УНР на українські землі, які перебували поза її межами і відносилися до так званих спірних територій. Ухвалою пропонувалося «негайно приступити до заведення українського адміністративного і громадського урядування на Холмщині і Підляшші; з цією метою міністр внутрішніх справ має призначити комісара Холмщини і Підляшшя» [14, с. 6].

Таким чином, військово-політична ситуація в Українській державі негативно відобразилася на становищі населення Волинської губернії. На початку 1918 р. волинські землі потерпали від перенасичення військовими підрозділами різних гатунків, протистояння різноманітних політичних сил, відсутності сильної вертикалі влади, що у свою чергу мало негативні наслідки для соціально-економічного розвитку краю.

Джерела та література:

1. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада / В. Ф. Верстюк – К.: Заповіт, 1997. – 344 с.

2. Вісник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки. – 1918. – 14 лютого.

3. Волинь. – 1918. – 5 січня.

4. Дещинський Л. Державотворча робота Української Народної Республіки по створенню Збройних сил: історія і сучасність / Л. Дещинський // Вісник НУ «ЛП». – 2000. – № 408. Держава та армія. – С. 3–11.

5. Затонський В. Уривки зі спогадів про українську революцію / В. Затонський // Літопис революції. – 1929. – № 5. – С. 110–121.

6. Кичий І. В. Борьба за власть Советов на Правобережной Украине. – Л.: Вища школа, 1986. – 152 с.

7. Костриця М. Центральна Рада в Житомирі / М. Костриця // Місто. – 2004. – 15 січня.

8. Литвин В. М. Україна: доба війн і революцій (1914-1920 рр.) / В. М. Литвин – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 488 с.

9. Нова Рада. – 1918. – 9 січня.

10. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861-1939) / Р. Н. Оксенюк – Львів: Видавництво Львівського університету, 1970. – 276 с.

10. Реєнт О. П. Україна між світовими війнами (1914-1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії / О. П. Реєнт, І. А. Коляда – К.: Школа, 2004. – 544 с.
11. Савченко В. А. Дванадцять воєн за Україну / В. А. Савченко – Харків: Фолио, 2005. – 415 с.
12. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія / В. Ф. Солдатенко – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1063. – Оп. 1. – Спр. 7.
14. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 9.
15. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 10.
16. ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 12.
17. ЦДАВО України. – Ф. 2988. – Оп. 1. – Спр. 24.